

УДК 343.98

ЗАВДАННЯ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Кривенченко Р.А., ад'юнкт

Запорізький юридичний інститут МВС України

Питання підвищення ефективності боротьби зі злочинністю постійно перебувають у центрі уваги нашого суспільства та держави. Про це свідчить прийняття на вищому державному рівні Комплексної програми профілактики злочинності на 2001- 2005 роки та Указ Президента України "Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян" від 18. 02. 2002 року [1; 2-3], у якому, зокрема, наголошується на необхідності реформування відомчої науки з урахуванням реальних економічних умов, забезпеченні спрямованості наукових досліджень на застосуванні в практичній діяльності. Таким чином, юридичній науці в цій важливій справі боротьби зі злочинністю відводиться одна з головних ролей.

Тому одним з актуальних питань, яке має теоретичне та прикладне значення, є питання про призначення науки криміналістики. Аналіз наукових видань, а також навчальної літератури з криміналістики засвідчує, що це питання вирішувалося через визначення кола завдань, які стоять перед криміналістикою.

При спробі дещо узагальнити погляди вчених на призначення криміналістики видно, що спільною рисою є те, що завдання криміналістики утворюють певну систему, де елементи (завдання) одного рівня підпорядковуються завданням іншого рівня, а, ті у свою чергу, - головному загальному завданню криміналістичної науки.

Якщо у визначенні головного завдання, яке в узагальненому вигляді полягає в забезпеченні (сприянні) боротьби зі злочинністю своїми специфічними прийомами, методами та засобами, погляди вчених здебільшого збігаються, то у визначенні завдань другого і подальших рівнів ми можемо спостерігати дещо різні підходи до цього питання.

Не вдаючись до коментарів стосовно переваг чи недоліків у запропонованих різними авторами системах завдань криміналістики, хотілося б зупинитися на деяких завданнях, які відносяться як до спеціальних (часткових), так і до конкретних завдань, бо саме конкретизація завдань науки в період динамічного розвитку нашого суспільства потребує значної уваги. Конкретні завдання мають більш динамічний характер і ставляться перед наукою через назрілі потреби практики боротьби зі злочинністю. Можна також сказати, що конкретизація завдань криміналістики - це свого роду відповідь на визначення пріоритетних напрямів у справі боротьби зі злочинністю.

Говорячи, що криміналістика покликана забезпечити потреби практики боротьби зі злочинністю, слід відмітити, що вченими серед інших завдань відзначається завдання активного вивчення та узагальнення слідчої та судової практики [2;20]. Крім того, вивчення практики боротьби зі злочинністю, виявлення її потреб і удосконалення на цій основі засобів і методів діяльності по розкриттю, розслідуванню та попередженню злочинів є одним з головних законів розвитку науки криміналістики [3; 95].

Як і кожна суспільна діяльність, слідча діяльність має свої потреби, які є показником необхідності змін у організації та методах діяльності. Вказані потреби мають об'єктивний характер і зумовлені завданнями, які висуваються перед правоохоронними органами, а ці завдання - це прояв потреби нашого суспільства в правоохоронній діяльності.

У літературі зазначається, що на сучасному етапі дослідження потреб слідчої практики здійснюється у зв'язку з розв'язанням конкретних завдань: а) при аналізі практичної діяльності, обумовленому наявністю конкретних недоліків, або у зв'язку з вивченням передового досвіду; б) при оцінці ефективності законодавства, що регламентує слідчу діяльність; в) при розробці та впровадженні нових засобів, прийомів і методів слідчої практики; г) при визначенні та обґрунтуванні тематики наукових досліджень. Далі слушно наголошується на тому, що недостатньо здійснюється пряме цільове вивчення потреб слідчої практики для забезпечення її удосконалення та розвитку і, як результат цього, відсутність обґрунтованості та цілеспрямованості у визначенні необхідних заходів для подолання цих недоліків [4; 6-7]. Усе це треба негайно взяти до уваги, бо практика боротьби зі злочинністю не може стояти на місці, а тим більше в умовах зростання злочинності.

Слідча практика як динамічне явище постійно зіштовхується з різного роду проблемами (наприклад, появою нових видів злочинів та способів їх вчинення і, як результат цього, недостатність або недосконалість засобів, прийомів та методів виявлення механізму злочину, виявлення, та дослідження доказів). Тому систематичне, тобто комплексне та послідовне виявлення, дослідження проблем, що виникають у слідчій практиці, є основою для розробки криміналістичних засобів, методів, рекомендацій, направлених на підвищення якості слідчої діяльності. Недаремно Р.С.Белкін серед джерел криміналістичних методичних рекомендацій (крім права та науки) виділяє і слідчу практику [5; 206-209].

Але, вивчаючи слідчу практику, слід зазначити, що потрібно зосереджувати увагу не тільки на дослідженні позитивного досвіду розслідування злочинів, а й приділяти увагу виявленню помилок практики, що дозволить, у свою чергу, типізувати їх, встановити умови та причини виникнення, розробити рекомендації для неприпустимості таких помилок у подальшій діяльності.

Перед кожним слідчим при розслідуванні злочинів стоять завдання, які визначені Кримінально-процесуальним кодексом України. Але в розслідуванні злочинів він спирається не тільки на чинне законодавство, хоча це є визначальним фактором, не тільки на знання, які входять до числа юридичних наук, у тому числі і криміналістики, а й на власний професійний досвід. Цей досвід ґрунтується на знаннях та навичках, набутих у процесі практичної діяльності. На практиці в слідчих виникає ситуація, коли через недостатній власний досвід у виборі засобів, прийомів, методів розслідування злочинів, вони вимушені звертатися до досвіду інших слідчих, який вже можна назвати колективною практикою розслідування злочинів. Але, в основному, вивчення колективної практики розслідування злочинів відбувається у формі безпосереднього обміну досвідом між слідчими в процесі розслідування тієї чи іншої категорії кримінальних справ, або в ході проведення різного роду семінарів слідчих. У зв'язку з цим слід відзначити, що розробка криміналістичною методикою методів аналізу слідчої практики, призначених для слідчих, є одним з важливих завдань, яке стоїть перед криміналістичною наукою.

Розслідування злочинів - досить складний і багатоаспектний процес, на який впливають фактори різного характеру: організаційні, суб'єктивні, матеріально - технічне забезпечення та інші. І, як в будь-якому складному процесі, у ньому трапляються помилки, недоліки. Але зовсім не вірно списувати всі помилки на неправильне застосування кримінального чи кримінально - процесуального закону. Серед причин цього треба назвати і недоліки у використанні засобів криміналістичної техніки, прийомів тактики розслідування, використання методик розслідування окремих видів злочинів. Тому В.П.Бахін та А.В.Іщенко вірно наголошують на тому, що оскільки криміналістичні рекомендації засобом практичної діяльності, то перед криміналістами стоїть завдання дослідити питання упровадження в практику цих рекомендацій. Крім того, ця проблема не вичерпується вирішенням якогось одного питання, бо сам процес забезпечення практики багатоетапний (виявлення та вивчення потреб практики; розробка криміналістичних рекомендацій як діяльність по створенню моделі майбутньої рекомендації; експериментальна перевірка рекомендації як форма апробації; попередня оцінка рекомендацій та ін.) [6; 9-10].

Як недолік у впровадженні криміналістичних рекомендацій у практику можна назвати те, що багато з рекомендацій, які розроблені в монографіях, дисертаційних дослідженнях, іншій науковій літературі, не систематизовано, їх ефективність при розслідуванні злочинів недостатньо досліджена. І прямим результатом цього, на мою думку, є те, що криміналістичні рекомендації у слідчій практиці

застосовуються не в повній мірі, тобто не досягається бажаного результату, для якого саме вони були призначені.

Для прикладу можна навести ситуацію з використанням у розслідуванні злочинів науково-технічних засобів. Криміналістика, яка для виконання завдань, що стоять перед нею, залучає до своєї сфери досягнення природничих та технічних наук, а також розробляє власні засоби та методики виявлення, фіксації та дослідження джерел доказової інформації. І сучасний рівень вказаних наук дозволяє говорити про можливість роботи як з новими джерелами інформації, так і про розширення кола питань, які виникають при роботі з традиційними джерелами. У той же час, ці досягнення (наприклад, можливості одорологічної експертизи, виявлення та дослідження мікрооб'єктів) використовуються в слідчій практиці не завжди або не ефективно. Серед причин низького рівня використання науково технічних засобів в розслідуванні злочинів називаються: незадовільне технічне забезпечення слідчих, низький рівень поінформованості слідчих про нові засоби та методи виявлення і дослідження доказів, яка у свою чергу пояснюється недоступністю та неякісністю спеціальної літератури, надмірним навантаженням слідчих та ін.[7; 17-23]. Усі ці причини не спонукають слідчих до більш широкого використання технічних засобів та методик виявлення та дослідження доказів у своїй роботі. Про таку ж ситуацію, я вважаю, можна говорити і у випадку з іншими розділами криміналістики - криміналістичною тактикою та методикою розслідування окремих видів злочинів.

Таким чином, можна констатувати проблемну ситуацію, яка полягає в розриві між можливостями, які мають розроблені криміналістичні засоби, прийоми та методи, і реальним використанням останніх у слідчій діяльності. Звідси визріває завдання, яке полягає в посиленні зв'язку криміналістичної науки з практикою, пошуку таких шляхів інтеграції, які б максимально забезпечували швидке та більш повне упровадження її досягнень у слідчу практику.

Крім практики боротьби зі злочинністю, криміналістика як об'єкт пізнання має ще один вид суспільної діяльності, який є протилежним першому - це практика злочинної діяльності. Саме вона викликала до життя різні засоби, прийоми та методи, покликані протидіяти цьому негативному явищу. Якісні зміни в суспільному житті потягли за собою якісні зміни в злочинності, що примушує криміналістику своєчасно і повною мірою реагувати на ці процеси.

Так, зазначається, що при вивченні злочинної діяльності недостатньо зосереджувати увагу лише на дослідженні способів підготовки, здійснення та приховування злочинів. Для дослідження цього складного явища потрібне комплексне вивчення всіх його сторін. Тому слушно наголошується на необхідності розширення кола питань при вивченні злочинності і віднесенні до них : процесу формування злочинного середовища, питання рівне та принципів його організації, розробки прийомів злочинної діяльності, вивчення способів розповсюдження її методів [8; 29].

Великого значення вирішення цих питань набуває на сучасному етапі, коли з'являються нові види злочинів , боротьбу з якими визнано пріоритетними напрямками діяльності правоохоронних органів (боротьба зі злочинами проти особи, власності, відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом, та ін.). Особливої гостроти набуває дослідження злочинної діяльності у зв'язку з питанням боротьби з організованою злочинністю, яка є якісно новим і багатоаспектним в плані наукового дослідження проявом злочинної практики.

Недостатнє нормативне визначення "злочинної діяльності" повинно ще більше привертати увагу криміналістів до вивчення цього явища для удосконалення його криміналістичної характеристики, тим більше в такому його прояві, як організована злочинна діяльність. Це дає поштовх до наукових розробок саме в методиці розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями.

До завдань криміналістики в цьому напрямку можна віднести: виявлення закономірностей у способах формування (створення) організованих злочинних груп; розробка на цій основі типологічних характеристик їх організаторів, керівників, рядових членів із залученням даних юридичної психології. Крім того, важливим є дослідження способів формування організованих злочинних груп залежно від сфери, де такі групи діють чи можуть здійснювати свою діяльність (наприклад, банківська, фінансова сфери, "тіньова економіка", державні підприємства, установи, бо не секрет, що зростання криміналітету і представників влади, на жаль, ще має місце).

Таким чином, методики розслідування злочинів, які існують зараз, не завжди задовольняють попит практики в умовах появи нових видів злочинів, нових форм злочинної діяльності. Тому розробка цілісних методик розслідування нових злочинів у сучасних умовах є одним із напрямків наукового пошуку криміналістів. Але кількісний ріст і якісні зміни в злочинності повинні бути поштовхом до розширення наукових розробок не тільки в якомусь одному з розділів криміналістики. Це повинен бути комплексний підхід, при якому має відбуватися розширення всіх розділів криміналістичної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міліція України. – 2002.- № 3 – С.2-3
2. Біленчук П. Д. Криміналістика. - К., 1998. - 416 с.
3. Криміналістика / Под. ред. Р. С. Белкина, И. М. Лузгина. - Т.1. - М., 1978. - 382 с.
4. Бахін В. П., Садченко О.О., Кузьмичов В.С. Потреби слідчої практики. – К.,1993. - 56с.
5. Белкин Р.С. Криміналістика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. - М.,1988. - 302с.
6. Бахин В.П., Ищенко А.В. Вопросы оценки криминалистических рекомендаций в процессе их разработки и внедрения // Криміналістика и судебная экспертиза. - Вып. 25. - К., 1982. – С.29.
7. Кузьмичов В.С. Обеспечение принципа научности следственной тактики // Технические средства и системы в предупреждении и раскрытии преступлений. - К., 1993.- 164 с.
8. Бахин В.П., Садченко А.А. Понятие и сущность потребностей следственной практики // Криміналістика и судебная экспертиза. 1989. - № 39. - С.28-31.